

Irvin D. Yalom

KAKO SEM POSTAL, KAR SEM

Psihiatrovi spomini

Irvin D. Yalom
KAKO SEM POSTAL, KAR SEM
Psihiatrovi spomini

Prevedla Helena Marko

Ljubljana, 2018

Irvin D. Yalom
KAKO SEM POSTAL, KAR SEM
Psihiatrovi spomini

BECOMING MYSELF
A Psychiatrist's Memoir

Copyright © 2017 by Irvin D. Yalom.
Translation rights arranged by Sandra Dijkstra Literary Agency.
All Rights Reserved.

© za Slovenijo UMco, d. d., 2018. Vse pravice pridržane.

Prevod: Helena Marko

Izdajatelj in založnik: UMco d. d.
Zbirka Odkrito

Odgovorni urednik: Samo Rugelj
Knjigo uredila: Renate Rugelj

Oblikovanje ovitka in postavitev: Aleš Cimprič

Slika na naslovnici: Depositphotos

Tisk: Primitus d. o. o.

Naklada: 400 izvodov, 1. natis
Ljubljana, 2018

Brez pisnega dovoljenja založbe je prepovedano reproduciranje, distribuiranje, javna priobčitev, predelava ali druga uporaba tega avtorskega dela ali njegovih delov v kakršnem koli obsegu ali postopku, skupaj s fotokopiranjem, tiskanjem ali shranitvijo v elektronski obliki, v okviru določil Zakona o avtorski in sorodnih pravicah.

Knjižno delo je izšlo v okviru programa za leto 2018, ki ga sofinancira
Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

159.9:141.32

YALOM, Irvin D., 1931-

Kako sem postal, kar sem : psihiatrovi spomini / Irvin D. Yalom ; prevedla Helena Marko. - 1. natis. - Ljubljana : UMco, 2018. - (Zbirka Odkrito)

Prevod dela: Becoming myself

ISBN 978-961-7050-15-8

295678976

UMco d. d., Leskoškova 12, 1000 Ljubljana
tel.: 01/ 520 18 39, e-pošta: bukla-urednistvo@umco.si, www.bukla.si

*V spomin mojim staršem,
Ruth in Benjaminu Yalomu,
ter moji sestri Jean Rose.*

Vsebina

1.	ROJSTVO EMPATIJE	9
2.	V ISKANJU MENTORJA	12
3.	HOČEM, DA ONA IZGINE	18
4.	VRAČANJE NAZAJ	23
5.	KNJIŽNICA, OD A DO Ž	32
6.	VERSKA VOJNA	37
7.	IGRALEC NA SREČO	53
8.	KRATKA ZGODOVINA JEZE	58
9.	RDEČA MIZA	65
10.	SREČANJE Z MARILYN	74
11.	ŠTUDIJSKA LETA	80
12.	POROKA Z MARILYN	96
13.	MOJA PRVA PSIHIATRIČNA PACIENTKA	101
14.	PRIPRAVNIŠTVO IN SKRIVNOSTNI DOKTOR BLACKWOOD	105
15.	SPECIALIZACIJA V BOLNIŠNICI JOHNS HOPKINS	112
16.	VPOKLIC V PARADIŽ	135
17.	POVRATEK NA CELINO	148
18.	LETO V LONDONU	172
19.	KRATKO, A BURNO ŽIVLJENJE SREČEVALNIH SKUPIN	182

20.	TRIMESEČJE NA DUNAJU	188
21.	<i>VSAK DAN JE MALCE BLIŽJE</i>	196
22.	OXFORD IN ČAROBNI KOVANCI GOSPODA SFICE	203
23.	EKSISTENCIALNA PSIHOTERAPIJA	210
24.	SOOČENJE S SMRTJO Z ROLLOM MAYEM	222
25.	SMRT, SVOBODA, IZOLACIJA IN NESMISEL	231
26.	BOLNIŠNIČNE SKUPINE IN PARIZ	237
27.	POTOVANJE V INDIJO	245
28.	JAPONSKA, KITAJSKA, BALI TER <i>RABELJ LJUBEZNI</i>	259
29.	<i>KO JE NIETZSCHE JOKAL</i>	275
30.	<i>LEŽANJE NA KAVČU</i>	289
31.	<i>MAMI IN SMISEL ŽIVLJENJA</i>	296
32.	KAKO SEM POSTAL GRK	307
33.	<i>DARILO TERAPIJE</i>	316
34.	DVE LETI S SCHOPENHAUERJEM	324
35.	<i>STRMENJE V SONCE</i>	330
36.	ZADNJA DELA	345
37.	JOJMENE! TERAPIJA PREK SMS-SPOROČIL	353
38.	MOJE ŽIVLJENJE V SKUPINAH	359
39.	O IDEALIZACIJI	374
40.	NOVINEC PRI STARANJU	387

ROJSTVO EMPATIJE

Ob treh zjutraj sem se zbudil iz sanj, vzglavnik je bil moker od solz. Tiho sem odgrnil odejo, da ne bi zbudil Marilyn, smuknil iz postelje, stopil v kopalnico in si otrl oči. Nato sem sledil navodilom, ki jih svojim pacientom in klientom dajem že petdeset let: »Zapri oči, v mislih si ponovno predvajaj sanje, nato pa zapiši, kar si videl.«*

* V sodobni psihoterapiji je zelo pomembno, kako psihoterapevt naslavlja posameznike, ki pri njem poiščejo pomoč. Izraz »pacient« izhaja iz sveta medicine in psihoterapevta postavlja v pozicijo zdravnika (čeprav mnogi psihoterapevti po izobrazbi niso psihiatri ali zdravniki), hkrati pa namiguje, da je tak posameznik bolan, poškodovan ali (duševno) prizadet (čeprav to mnogokrat ne drži). Zato sta se domača in tuja psihoterapevska stroka odločili, da medicinski način razmišljanja zamenjata s humanističnim pristopom rasti in spremembe ter vpeljeta izraz »klient.« Psihoterapevti, ki po izobrazbi niso zdravniki ali psihiatri, ne smejo predpisovati zdravil, temveč skozi pogovor pomagajo ljudem, da poiščejo rešitve za svoje psihološke težave in nove smeri v svojem življenju (povzeto po članku *Patients or Clients?*, dr. Stephen Joseph, *Psychology Today*, avgust 2013).

Po dogovoru z avtorjem izraz »pacient« uporabljam za posameznike, ki jih je avtor obravnaval v bolnišničnem okolju in za posameznike s težjimi duševnimi boleznimi (psihoze, shizofrenija, organske motnje ipd.), izraz »klient« pa za posameznike v izvenbolnišnični psihoterapevtski obravnavi, op. prev.

Star sem okoli deset, morda enajst let. S kolesom se spuščam po razpotegnjenem hribu v bližini doma. Zagledam dekle, ki ji je ime Alice, sedi na stopnicah verande. Zdi se malce starejša od mene in čeprav ima po obrazu rdeče mozolje, je privlačnega videza. Ko se s kolesom peljem mimo, ji zakličem: »Hej, ošpica!«

Nenadoma se pred mojim kolesom znajde orjaški, strah vzbujajoč moški, zagrabi mojo balanco in me ustavi. Nekako vem, da je to Alicein oče.

Glasno mi reče: »Hej, ti, kako ti je že ime! Za trenutek pomisli – če znaš misliti – in mi odgovori na tole vprašanje. Pomisli, kaj si ravnokar rekel moji hčeri, in mi povej eno stvar: kako misliš, da se je ob tem počutila Alice?«

Preveč sem prestrašen, da bi mu odgovoril. »Gremo, fantič, povej mi. Bloomingdalov pob si in grem staviti, da si en brihten židek. [Moj oče je imel trgovino z živili, ki se je imenovala Bloomingdale Market, zato so številne stranke mislile, da se pišemo Bloomingdale.] No daj, ugani, kaj Alice čuti, ko ji rečeš kaj takega.«

Tresem se. Od strahu sem izgubil dar govora. »No, že dobro, že dobro. Pomiri se. Ti bom olajšal zadevo. Samo tole mi povej: ali se Alice ob tvojih besedah počuti dobro ali slabo o sebi?«

Vse, kar uspem zamomljati, je: »Ne vem.« »Ne znaš jasno misliti, kaj? No, ti bom jaz pomagal misliti. Reciva, da si te ogledam in izberem neko tvojo vidno pomanjkljivost, nato pa jo pokomentiram vsakič, ko te vidim.« Zelo pozorno se zazre vame. »O, lej, malo smrklja ti visi iz nosa. Kaj če bi te klical 'smrkelj smrkavi'? Tvoje levo uho je večje od desnega. Kaj če bi ti rekel 'hej, tolsta uha' vsakič, ko bi te videl? Ali pa 'čifut'? No, kaj bi porekel na to? Kako bi ti bilo to všeč?«

V sanjah dojamem, da se nisem prvič peljal s kolesom mimo te hiše, da sem to počel dan za dnem in ko sem poganjal pedale mimo Alice, sem ji vsakič zaklical iste besede, skušal sem začeti pogovor, skušal sem postati njen prijatelj. In vsakič, ko

sem ji zaklical 'hej, ošpica,' sem jo prizadel, jo žalil. Zgrožen sem – nad škodo, ki sem jo tolikokrat povzročil, nad dejstvom, da sem lahko bil tako slep, da tega nisem videl.

Ko njen oče opravi z menoj, Alice sestopi po stopnicah verande in mi z mehkim glasom reče: »Bi prišel gor in se igral z mano?« S pogledom ošine očeta. Prikima ji. »Tako grozno se počutim,« ji odgovorim. »Sram me je, tako me je sram. Ne morem, ne morem, ne morem ...«

Že od zgodnjih najstniških let sem se vedno uspal z branjem knjig in zadnja dva tedna sem prebiral knjigo z naslovom *The Better Angels of Our Nature (Boljši angeli naše narave)*^{*}, ki jo je napisal Steven Pinker. Nocoj sem pred spanjem prebral poglavje o razmahu empatije v času renesanse in kako je vzpon romana, še zlasti pa britanskih epistolarnih romanov, kot sta *Clarissa* in *Pamela*,^{**} morda igral vlogo pri zmanjševanju nasilja in krutosti, saj je ljudem pomagal izkusiti svet z vidika drugega. Okoli polnoči sem ugasnil luč in nekaj ur kasneje sem se zbudil iz svoje nočne more o Alice.

Ko sem se pomiril, sem se vrnil v posteljo, a še dolgo sem ležal buden in razmišljal, kako neverjetno je, da je ta pradačni ogniojek, ta zapečateni, triinsedemdeset let stari žep krivde nenadoma razgnalo. Spomnim se, da sem kot dvanajstletnik res kolesaril mimo hiše, v kateri je živela Alice, in ji vpil 'hej, ošpica' v nekem surovem, boleče neempatičnem poskusu, da bi pritegnil njeno pozornost.

Njen oče se mi nikoli ni postavil nasproti, ampak ko zdaj, pri petinosemdesetih, ležim v postelji in se trudim priti k sebi po tej nočni mori, si lahko predstavljam, kako je to občutila ona in kakšno škodo sem verjetno povzročil. Odpusti mi, Alice.

* Naslovi knjig, ki niso prevedene v slovenščino, so ob prvi omembi zapisani v angleškem in slovenskem jeziku, ob vseh naslednjih omembah pa samo v slovenskem jeziku.

** Oba romana je napisal Samuel Richardson, op. prev.

V ISKANJU MENTORJA

Michael, petinšestdesetletni fizik, je moj zadnji klient za danes. Pred dvajsetimi leti je kakšni dve leti prihajal k meni na terapijo, potem pa nisem nič več slišal o njem – do pred nekaj dnevi, ko mi je poslal tole elektronsko sporočilo: »Moram vas videti – priloženi članek je v meni zanetil kup stvari, dobrih in slabih.« V članku iz časopisa New York Times je pisalo, kako je nedavno prejel pomembno mednarodno nagrado na področju znanosti. Medtem ko gleda, kje bi sedel v moji pisarni, si vzamem besedo. »Michael, prejel sem vaše sporočilo, da potrebujete pomoč. Žal mi je, da ste v stiski, rad pa bi rekel, da vas je lepo videti in da sem zelo vesel, da ste prejeli nagrado. Pogosto sem se spraševal, kako vam gre.« »Hvala, da ste mi to povedali.« Michael pogleduje po pisarni – žilav in dojemljiv človek je, skoraj plešast in visok okoli meter osemdeset. Njegove sijoče rjave oči izžarevajo samozavest in kompetentnost. »Ste na novo opremili svojo pisarno? Ta dva stola sta včasih stala tam čez? Imam prav?« »Ja, vsake četrto stoletja si prenovim pisarno.«

Zahahlja se. »No, ste videli članek?«

Prikimam. »Verjetno lahko uganete, kaj se mi je dogajalo po objavi: najprej me je zalil val ponosa – kratek, vse prekratek –, nato pa val za valom tesnobnega dvoma vase. Iste stare zadeve – globoko v sebi sem plitek.« »Kar lotiva se tega.«

Preostanek ure sva porabila za pregledovanje starega gradiva: njegovih neizobraženih irskih imigrantskih staršev, njegovega življenja v newyorških stanovanjskih blokih, njegove slabe primarne izobrazbe, njegovo pomanjkanje kakršnegakoli pomembnega mentorja. Razgovoril se je o tem, kako je zavidal ljudem, ki jih je kakšen starosta prijel za roko in jih spodbujal, on pa se je moral neskončno truditi in dosegati absolutno najboljše ocene, da ga je sploh kdo opazil. Samega sebe je moral ustvariti. »Ja,« rečem. »Stvaritev samega sebe je vir velikega ponosa, vendar v človeku vzbuja tudi občutek, da nima temeljev. Poznam veliko nadarjenih otrok imigrantov, ki se počutijo, kot da so lokvanji, ki rastejo v močvirju – čudovite cvetlice, toda (ponavadi) brez globokih korenin.«

Spomnil se je, da sem mu to dejal že pred leti, in dodal, da je vesel, da sem ga opomnil na to. Naredila sva načrt, da bo še nekajkrat prišel na terapijo k meni in povedal mi je, da se že zdaj bolje počuti.

Vedno sem dobro delal z Michaelom. Že na prvem srečanju sva se hitro ujela in na določenih točkah terapije mi je povedal, da čuti, da sem edini človek, ki ga zares razume. V prvem letu najine terapije je veliko govoril o svoji zmedeni identiteti. Je on res ta briljantni študent, ki vse prekaša? Ni morda postopač, ki svoj prosti čas preživlja v biljardnici ali kockarnici?

Ko mi je nekoč tarnal o svoji zmedeni identiteti, sem mu povedal zgodbo o tem, kako sem maturiral na Rooseveltovi gimnaziji v Washingtonu. Z gimnazije so me obvestili, da mi bodo ob maturi podelili nagrado za dobrega državljana.* Toda v zadnjem letniku gimnazije sem si omislil mali stavniški posel za bejzbol: nudil sem verjetnost dobitka 1 proti 10, da na določeni dan nobena izbrana trojica igralcev ne bo skupaj dosegla šestih

* V ameriških osnovnih in srednjih šolah to nagrado podelijo učencem, za katere učitelji presodijo, da so spoštljivi, da pomagajo vrstnikom in kažejo zanimanje, kako bi doprinesli k izboljšanju družbe, op. prev.

odbitkov. Takšna napoved mi je bila v prid. Imel sem zelo srečno roko in vedno sem imel denar, da sem svoji stalni puncici, Marilyn Koenick, kupoval šopke gardenij. Toda nekaj dni pred maturo sem izgubil svoj zvežčič za športne stave. Kje neki je? Mrzlično sem ga iskal vsepovsod, prav do podelitve maturitnih spričeval. Še ko sem slišal, kako so poklicali moje ime, in ko sem z dolgimi koraki prečil oder, sem se tresoč spraševal: »Me bodo odlikovali kot vzornega državljana Rooseveltove gimnazije za leto 1949 ali me bodo izključili iz šole zaradi igranja na srečo?«

Ko sem Michaelu povedal to zgodbo, se je zakrohotal in zamrmral: »Psihodohtar po mojem okusu.«

Po tem, ko sem si pripravil zabeležko o najinem srečanju, sem se preoblekel v udobna oblačila, si obul teniške copate in iz garaže vzem kolo. Pri štiriinosemdesetih letih sta tenis in lahkoten tek že davno za mano, skoraj vsak dan pa se popeljem po kolesarski stezi v bližini doma. Najprej poganjam pedala skozi park, poln sprehajalcev, otroških vozičkov, frizbijev in otrok, ki plezajo po ultramodernih strukturah, nato prečkam preprost leseni most čez rečico Matadero in se poženem navzgor po griču, ki se mi vsako leto zdi bolj strm. Na vrhu se sprostim in prepustim dolgemu drsenju nizdol. Kako rad imam ta občutek, ko mi topla sapa veje v obraz, medtem ko se spuščam s kolesom. Šele v takih trenutkih začnem razumeti svoje budistične prijatelje, ki govorijo o izpraznjenju uma in predajanju užitku, da zgolj so. Toda ta spokojnost je vedno kratkega veka in danes v krilih svojega uma že zaznavam prhutanje sanjarije, ki se pripravlja za prihod na oder. Tej fantaziji sem se že velikokrat, morda stokrat, predajal v svojem dolgem življenju. Več tednov je tiho ždela v svojem kotu, toda Michaelovo tarnanje o pomanjkanju mentorjev jo je zdramilo.

V očetovo majhno, ceneno trgovino z živili vstopi moški z aktovko. Oblečen je v obleko iz krepa, nosi belo srajco in kravato, na glavi ima slamnat klobuk. Mene ni na prizorišču: vidim ga iz ptičje perspektive, kot da lebdim nekje pod stropom. Obiskovalca ne prepoznam, vendar vem, da je vpliven mož. Morda je ravnatelj moje osnovne šole. Vroč, soparen junijski dan je v Washingtonu, zato si iz žepa vzame robec in si otre čelo, preden se obrne in nagovori mojega očeta. »Z vami se moram pogovoriti o par pomembnih rečeh glede vašega sina Irvina.« Moj oče je zaprepaden in ves v strahu – še nikoli se mu ni zgodilo kaj takega. Oče in mati se nikoli nista asimilirala v ameriško kulturo, sproščena sta bila le s svojimi sorodniki, drugimi Judi, ki so z njima emigrirali iz Rusije.

Čeprav so v trgovini stranke, ki od njega zahtevajo pozornost, moj oče ve, da je to možak, ki ga ne smeš pustiti čakati. Po telefonu pokliče mojo mater – živimo v majhnem stanovanju nad trgovino – in ji, izven neznančevega dosluha, v jidišu naroči, naj hitro pride dol. Čez nekaj minut prihiti v trgovino in potrpežljivo streže strankam, oče pa neznanca odpelje v majhno shrambo na zadnji strani trgovine. Sedeta na zaboja s praznimi pivovskimi steklenicami in začneta pogovor. Na srečo se v tistih trenutkih ne pojavi noben ščurek ali podgana. Mojemu očetu je vidno neprijetno. Veliko raje bi videl, da bi njegova žena prevzela ta pogovor, vendar bi bilo nespodobno, če bi javno priznal, da ona nosi hlače v hiši, da ona sprejme vse pomembne odločitve v družini.

Moški v obleki mojemu očetu govori neverjetne stvari. »Učitelji v moji šoli govorijo, da je vaš sin Irvin izjemen učenec – kaže potencial, da bi lahko zelo pomembno prispeval k naši družbi. Toda to se bo zgodilo, če in samo če bo deležen dobre izobrazbe.« Zdi se, da je moj oče kar otrpnil, njegove lepe, predirne oči nepremično zrejo v neznanca, ki nadaljuje: »V Washingtonu imamo dobro voden šolski sistem, ki je kar

zadovoljiv za povprečnega učenca, ni pa mesto za vašega sina, za zelo nadarjenega učenca.« Možak odpre svojo aktovko in očetu poda seznam več zasebnih washingtonskih šol in razglasi: »Toplo vam priporočam, da za preostanek šolanja sina pošljete na eno izmed teh šol.« Ob tem iz denarnice potegne posetnico in jo da očetu. »Če me boste poklicali, se bom po svojih najboljših močeh potrudil, da bo fant dobil štipendijo.«

Ko je videl zbežanost na očetovem obrazu, je pojasnil: »Skušal mu bom zagotoviti pomoč pri plačilu šolnine – te šole niso brezplačne, tako kot javne šole. Prosim vas, za dobro vašega sina, naj to postane vaša prednostna naloga.«

Rez! Sanjarija se vedno konča na tej točki. Moja domišljija se splaši in ne zaključí prizora. Nikoli ne vidim očetovega odgovora ali pogovora z materjo, ki bi mu sledil. Sanjarija izraža moje hrepenenje po tem, da bi bil rešen. Ko sem bil še otrok, mi niso bili všeč moje življenje, moja soseska, moja šola, moji prijatelji za igro – želel sem si, da bi me kdo odrešil. V tej fantaziji sem prvič prepoznan kot poseben fant, in to od pomembnega odposlanca iz sveta tam zunaj, iz sveta onkraj kulturnega geta, v katerem sem odraščal.

Ko zdaj pogledam za nazaj, vidim, da ta fantazija (od)rešitve in povzdignjenja prežemata moje celotno pisanje. V tretjem poglavju mojega romana *The Spinoza Problem (Spinozov problem)* se Spinoza med sprehodom do doma svojega učitelja, Franciscusa van den Endena, predaja sanjariji o njunem prvem srečanju pred nekaj meseci. Van den Enden, bivši jezuitski učitelj klasičnih jezikov in vodja zasebne akademije, je nekega dne zataval v Spinozovo trgovino, da bi kupil nekaj vina in rozin, tam pa ga je osupnila globina in širina Spinozovega uma. Rotil je Spinozo, naj se vpiše na njegovo zasebno akademijo, da mu bo predstavil nejudovski svet filozofije in literature. Čeprav je roman izmišljena pripoved, sem se, kolikor je šlo,

držal zgodovinske točnosti. Z izjemo tega odlomka – Baruch Spinoza nikoli ni delal v družinski prodajalni. Njegova družina ni imela take prodajalne, samo uvažali in izvažali so blago. Jaz sem bil tisti, ki je včasih delal v družinski trgovini z živili.

Ta fantazija, da bi me nekdo prepoznal in odrešil, domuje v meni v mnogoterih oblikah. Pred kratkim sem si ogledal gledališko igro *Venus in Fur* (*Venera v krznu*), ki jo je napisal David Ives. Ko se odrska zavesa razmakne, vidimo prizor v zaodruju: utrujenega gledališkega režiserja, ki ima za seboj dolg dan preizkušanja igralk za glavno vlogo v svoji predstavi. Ves izžet in izredno nezadovoljen z vsemi igralkami, ki jih je videl, se pripravlja, da gre domov, ko nenadoma vstopi predrzna, zaletava in vpadljivo oblečena igralka. Prišla je eno uro prepozno. Režiser ji pove, da je za danes zaključil, ona pa prosjači in ga skuša premamiti, da bi ji dal priložnost za avdicijo. Ker režiser sprevidi, da je očitno nerazgledana, neizobražena, prostaška in povsem neprimerna za glavno vlogo, jo zavrne. Toda igralka je izvrstna manipulatorka, prebrisana in vztrajna, zato se režiser naposled vda, samo da bi se je rešil. Privoli v kratko avdicijo, med katero bosta skupaj brala dramsko besedilo. Ko igralka začne brati, se v hipu preobrazi – njen naglas se spremeni, njena dikcija postane izborna, govori kot angel. Režiser onemi od osuplosti, povsem prevzet je. Ona je to, kar je iskal. Ona je več, kot si je kdaj upal sanjati. Je to res tista od dežja premočena, zanikrna in vulgarna ženska, ki je privihrala predenj le pol ure nazaj? Nato bereta scenarij naprej. Ne ustavita se, vse dokler briljantno ne odigrata celotne igre.

Čisto vse mi je bilo všeč pri tej uprizoritvi, toda tistih prvih nekaj minut, ko se režiser zave njene edinstvene kakovosti, se me je najgloblje dotaknilo: moja sanjarija o tem, da bi me ljudje prepoznali, se je udejanjila na odru, zato nisem mogel zadržati solza, ki so mi spolzele po licu, ko sem vstal, prvi v gledališču, da bi zaploskal igralcema.

HOČEM, DA ONA IZGINE

Imam klientko Rose, ki zadnje čase govori predvsem o svojem odnosu z najstniško hčerko edinko. Rose je bila tik pred tem, da dvigne roke nad svojo hčerjo, ki je kazala zanimanje samo za alkohol, seks in druženje z drugimi uživaškimi najstniki.

V preteklosti je Rose raziskovala lastne slabosti kot mati in žena ter svoje številne skoke čez plot. Pred leti je zapustila svojo družino zaradi drugega moškega, ko pa se je avantura izpekla, se je vrnila nazaj. Rose je bila strastna kadilka, zaradi česar so ji naposled diagnosticirali hromeči emfizem v naprednem stadiju, toda kljub temu si je zadnja leta močno prizadevala, da bi se odkupila za svoje vedenje v preteklosti. Z novim zagonom se je posvetila svoji hčerki, a brez uspeha. Močno sem zagovarjal družinsko terapijo, toda hčerka o tem ni hotela slišati. Rose je dosegla točko preloma: vsak napad kašlja in vsak obisk pri pulmologu sta jo opomnila, da so ji dnevi štetí. Želela si je samo še olajšanje. »Hočem, da ona izgine,« mi je rekla. Štela je dneve do hčerkinе mature, ko bo zapustila dom – da bi se vpisala na fakulteto, šla v službo, karkoli. Ni ji bilo več mar, kakšno pot si bo izbrala njena hči. Vedno znova in znova je šepetala sebi in meni: »Hočem, da ona izgine.«

V svoji psihoterapevtski praksi naredim vse, kar je v moji moči, da bi obdržal družine skupaj, da bi zacelil razjede, ki so

zazijale med brati in sestrami, med starši in otroki. Toda pri delu z Rose sem se utrudil, izgubil sem vse upanje za to družino. Na preteklih srečanjih sem skušal predvidevati, kakšna bi bila njena prihodnost, če bi hčerko izrezala iz svojega življenja. Se zaradi tega ne bi počutila kriva in osamljena? Toda vse to je bilo zaman, čas se je iztekal: vedel sem, da Rose nima več veliko dni pred seboj. Po tem, ko sem njeno hčerko napotil k odličnemu terapevtu, sem se posvetil samo še Rose. Čutil sem, da sem povsem na njeni strani. Več kot enkrat mi je rekla: »Samo še tri mesece in bo maturirala. Potem leti iz hiše. Hočem, da ona izgine. Hočem, da izgine.« Začel sem upati, da se ji bo želja uresničila.

Ko sem kasneje tistega dne šel kolesarit, sem si v mislih ponavljal Rosine besede 'hočem, da ona izgine, hočem, da izgine' – in ni minilo dolgo, da sem začel razmišljati o svoji materi, gledati na svet skozi njene oči, morda prvič v življenju. Predstavljal sem si, kako razmišlja in si govori podobne besede o meni. In ko zdaj pomislim za nazaj, se ne spomnim kakšnih materinih žalostink ob mojem trajnem odhodu z doma, ko sem šel študirat na medicinsko fakulteto v Bostonu. Spomnim se slovesa: mati je stala na prednjih stopnicah in mi mahala v slovo, ko sem se odpeljal s polno naloženim chevroletom. Ko sem izginil iz njenega vidnega polja, je stopila nazaj v hišo. Predstavljam si, kako je zaprla vhodna vrata in globoko izdihnila. Dve ali tri minute kasneje se je vzravnala, se široko nasmehnila in povabila očeta, naj se ji pridruži v zmagoslavnem plesu na melodijo *Hava Nagila*.*

Drži, mati je imela dober razlog, da je čutila olajšanje, ko sem pri dvaindvajsetih za vedno zapustil dom. Bil sem motilec miru. Nikoli ni imela pozitivne besede zame, jaz pa sem ji vračal milo za drago. Ko drsim s kolesom po dolgem griču, moje

* Judovska narodna pesem, op. prev.

misli odtavajo nazaj v noč, ko sem bil star štirinajst let in se je moj oče, takrat star šestinštirideset let, sredi noči zbudil s hudo bolečino v prsih. V tistih časih so zdravniki prišli na dom, zato je mati hitro poklicala našega družinskega zdravnika, doktorja Manchestra. V tišini gluhe noči smo trojica – oče, mati in jaz – v strahu pričakovali prihod zdravnika. (Moja sestra Jean, sedem let starejša od mene, je že zapustila dom zaradi študija.) Kadarkoli je bila moja mati zaradi česa vsa iz sebe, je zapadla v primitivno razmišljanje: če se je zgodilo kaj slabega, mora obstajati nekdo, ki je kriv za to. In ta nekdo sem bil jaz. Tisti

AVTOR S SVOJO MATERJO IN SESTRO, OKOLI LETA 1934.

večer, ko se je oče zvijal v bolečinah, se je več kot enkrat zadržala name: »Ti – ti si ga ubil!« Dala mi je vedeti, da sem jaz s svojo neposlušnostjo, nespoštljivostjo in motenjem gospodinjstva – z vsem po vrsti – v celoti odgovoren za to katastrofo.

Leta pozneje, ko sem med psihoanalizo ležal na kavču, je moj opis tega dogodka sprožil redek, hipen izliv nežnosti pri moji ultraortodoksni psihoanalitičarki Olive Smith. Tlesknila je z jezikom tsk, tsk, nato pa se je nagnila k meni in mi rekla: »Kako grozno. Kako strašno je to moralo biti za vas.« Bila je toga učna analitičarka na togem inštitutu, kjer so menili, da je interpretacija analitikovo edino učinkovito ukrepanje. Ne spomnim se niti ene izmed njenih premišljenih, zgoščenih in pazljivo ubesedenih interpretacij. Toda tisti njen gib, ko se je v sočutnem trenutku nagnila k meni – to mi je še zdaj dragoceno, skoraj šestdeset let kasneje. »Ti si ga ubil, ti si ga ubil!« Še zdaj slišim prediren materin glas. Spomnim se, kako sem se prihulil, ohromljen od strahu in poln besa. Hotel sem ji zakričati nazaj: »Pa saj ni mrtev! Utihni že enkrat, trapa!« Kar naprej je brisala očetovo čelo in mu ga poljubljala, jaz pa sem čepel v kotu, dokler nisem končno, končno, okoli treh zjutraj, zaslišal veliki buick doktorja Manchester, ki se je bližal po ulici in pod seboj mlel odpadlo jesensko listje. Pognal sem se dol po stopnicah, preskakujoč po tri naenkrat, da bi mu odprl vrata. Doktor Manchester mi je bil zelo všeč in pogled na njegova široka, okrogla in nasmejana lica je razorožil mojo paniko. Položil je dlan na mojo glavo, mi razmršil lase, pomiril mojo mater, dal injekcijo očetu (verjetno morfija), podržal stetoskop k njegovemu prsnemu košu in pustil, da sem še jaz prisluhnil, nato pa rekel: »Vidiš, sine, bije naprej, točno kot ura. Samo brez panike. Vse bo v redu z njim.«

Ko sem tiste noči videl, kako se je moj oče približal robu smrti, in občutil materin vulkanski bes, močnejši kot kdajkoli prej, sem se samozaščitniško odločil, da ji bom zaprl vrata v svoje

življenje. Moral sem se izvleči iz te družine. Naslednji dve leti sem komaj kdaj spregovoril z njo – živela sva kot tujca pod isto streho. Toda bolj kot karkoli drugega se spomnim svojega globokega, nepopisnega olajšanja, ko je v hišo vstopil doktor Manchester. Nihče mi še nikoli ni dal takega darila. Tam in takrat sem se odločil, da bom tak kot on: postal bom zdravnik in drugim bom nudil tolažbo, tako kot jo je on meni.

Moj oče si je postopoma opomogel in čeprav je za tem začutil bolečine v prsih ob skoraj vsakem naprezanju – tudi če je prehodil le eno ulico – in čeprav je v takem trenutku takoj posegel po svoji tabletki nitroglicerina, je živel še triindvajset let. Bil je blag človek velikodušnega srca in njegova edina napaka, po mojem prepričanju, je bilo pomanjkanje poguma, da bi se postavil po robu moji materi. Moj odnos z materjo je bil vse življenje odprta rana, toda – kako paradoksalno – prav njena podoba se mi skoraj vsak dan prikrade v misli. Vidim njen obraz: nikoli ni pomirjena, nikoli se ne smeji, nikoli ni srečna. Bila je inteligentna ženska, a čeprav je trdo delala vsak dan svojega življenja, je bila povsem neizpolnjena. Le redkokdaj je izrazila kakšno prijetno, pozitivno misel. Toda danes, ko se peljem s kolesom, o njej razmišljam na drugačen način: razmišljam, kako malo zadovoljstva sem ji verjetno nudil, ko sva še živela skupaj. Hvaležen sem, da sem kasneje v življenju postal prijaznejši sin.

ČETRTO POGlavJE

VRAČANJE NAZAJ

Odkar sem ponovno bral dela Charlesa Dickensa, zavzema osrednje mesto v mojem panteonu piscev. Pred kratkim je moja pozornost pritegnil tale izjemni pasus: *»Kajti ko se vse bolj in bolj bližam koncu, se sučem v krogu, vse bliže in bliže začetku. Zdi se, da je to ena izmed ljubeznivih tolažb in priprav na pot. Sedaj mi je v srcu milo od mnogih spominov, ki so dolgo spali ...«**

Ta odlomek se mi zdi izredno ganljiv: in res, ko tudi mene vse bolj vleče h koncu, ugotavljam, da vse bolj krožim proti začetku. Spomini mojih klientov pogosto sprožijo še moje, moje delo z njihovo prihodnostjo nagovarja in vznemirja mojo preteklost in zalotim se, da ponovno razmišljam o lastni življenjski zgodbi. Moji spomini na zgodnje otroštvo so bili vedno razdrobljeni in vedno sem verjel, da verjetno zaradi moje zgodnje nesrečnosti in zanikrnega okolja, v katerem smo živeli. Sedaj, ko sem v osemdesetih, se mi v misli vsiljuje vse več in več podob iz mojega ranega otroštva. Pijanci, ki so spali v predverju naše trgovine, zapacani z lastnimi izbljuvki. Moja osamljenost in izolacija. Ščurki in podgane. Moj rdečelični brivec, ki me je klical židek. Moja skrivnostna, mučna in nezadovoljena

* Prevedel Izidor Cankar, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1952, op. prev.

seksualna kljuvanja v najstniških letih. Štrlel sem ven. Vedno sem štrlel ven – edini belski otrok v črnski soseski, edini jud v krščanskem svetu.

Da, preteklost me vleče k sebi in vem, kaj pomenijo »izgladitve.« Zdaj si, bolj kot kdajkoli poprej, predstavljam svoja pokojna starša, kako me z velikim ponosom in zadovoljstvom gledata nastopati pred publiko. Do takrat, ko je umrl moj oče, sem napisal zgolj nekaj člankov – tehničnih besedil v medicinskih revijah, ki jih ni mogel razumeti. Moja mati je živela petindvajset let dlje od očeta, toda zaradi svojega

AVTORJEVA MATI IN OČE, OKOLI LETA 1930.

slabega znanja angleščine, kasneje pa še slepote, ni mogla brati mojih knjig. Kljub temu jih je imela zložene na kup na svoji mizi, da jih je lahko kdaj pogladila in govoričila o njih, ko jo je kdo obiskal v domu za ostarele. Med menoj in moji starši je toliko nedokončanega. O toliko stvareh, ki so se tikale našega skupnega življenja, se nikoli nismo pogovorili, o napetostih in nesrečnosti v naši družini, o mojem svetu in o njihovem svetu. Ko pomislim na njuni življenji, si predstavljam, kako sta prispela na Ellis Island – brez penija v žepu, neizobražena, ne da bi znala besedico angleško –, in oči se mi napolnijo s solzami. Rad bi jima rekel: »Vem, kaj sta dala skozi. Vem, kako težko je bilo. Vem, kaj sta naredila zame. Prosim, oprostita mi, ker sem se vaju tako sramoval.«

Ko zdaj, v osemdesetih, gledam nazaj na svoje življenje, mi to vzbuja strah, včasih pa občutek samosti. Moj spomin ni več zanesljiv in le malo prič mojega zgodnjega življenja je še živih. Nedavno je umrla moja sedem let starejša sestra in tudi večine mojih starih prijateljev in znancev ni več.

Ko sem dopolnil osemdeseto leto, je nekaj nepričakovanih glasov iz preteklosti v meni predramilo par spominov. Prva se mi je oglasila Ursula Tomkins, ki me je našla prek moje spletne strani. Nanjo nisem pomislil, vse odkar sva skupaj hodila v osnovno šolo Gage v Washingtonu. V elektronskem sporočilu mi je napisala: »Vse najboljše za tvoj osemdeseti rojstni dan, Irvin. Z užitkom sem prebrala tvoji knjigi in prosila knjižničarje v knjižnici v Atlanti, naj nabavijo še nekaj tvojih knjig. Spomnim se te iz četrtega razreda, ko sva imela pouk pri gospodični Fernald. Ne vem, če se me še spomniš – bila sem debeluška z rdečimi, drobno skodranimi lasmi, ti pa si bil tako lep fant z vranje črnimi lasmi!«

Torej je Ursula, ki se je dobro spomnim, mislila, da sem lep fant z vranje črnimi lasmi! Jaz? Lep? O, ko bi takrat to vedel! Nikoli, niti za trenutek, nisem zase mislil, da sem lep fant. Bil

sem sramežljiv, študiozen poba, ki mu je primanjkovalo samozavesti in si nikoli ni predstavljal, da bi se lahko komu zdel privlačen. O, Ursula, zlata si. Zlata si, ker si mi povedala, da sem bil lep. Toda zakaj, o zakaj mi tega nisi že prej povedala? Lahko bi mi spremenila celo otroštvo!

Nato me je pred dvema letoma na telefonski tajnici pričakalo tole sporočilo iz daljne preteklosti: »HEJ, TUKAJ JERRY, tvoj stari šahovski kolega!« Čeprav njegovega glasu nisem slišal že sedemdeset let, sem ga v hipu prepoznal. Bil je Jerry Friedlander, njegov oče je imel trgovino z živili na križišču Seaton Street in North Capitol Street, le lučaj od očetove trgovine. V sporočilu mi je povedal, da je njegova vnukinja med študijem klinične psihologije prebrala eno od mojih knjig. Spominjal se je, da sva dve leti redno igrala šah – jaz sem jih štel dvanajst, on pa štirinajst –, v obdobju, ki se ga sam spominjam zgolj kot pustnjo negotovosti in dvoma vase. Ker se tako malo spominim iz tistih let, sem zagrabil priložnost za povratno mnenje in ga izprašal, če se še česa spomni o meni (seveda po tem, ko sem z njim podelil, česar se jaz spominim o njem). »Prijazen fant si bil,« mi je rekel. »Zelo blag in obziren. Spominim se, da se v vsem času, ki sva ga preživela skupaj, nisva niti enkrat skregala.« »O, povej še kaj,« sem lakomno rekel. »V mojem spominu so tako zamegljene podobe.« »Malo si se zafrkaval naokoli, ampak večino časa si bil res resen in študiozen. Zelo študiozen, pravzaprav. Kadarkoli sem prišel k tebi domov, si bil zatopljen v knjigo. O ja, tega se še dobro spominim: Irv in njegove knjige. In vedno si bral dobro literaturo, težke stvari, daleč pretežke zame. Stripov ne bi našel pri tebi.«

To je bilo le delno res – bil sem velik ljubitelj stripov *Captain Marvel*, *Batman* in *Green Hornet*. (Nisem pa maral *Supermana* – njegova neranljivost je posrkala ves suspenz iz njegovih dogodivščin). Ob Jerryjevih besedah sem se spomnil, da sem v tistih časih pogosto kupoval rabljene knjige v knjigarni na

Seventh Street, nedaleč od knjižnice. Ko sem tako obujal spomine, mi je v misli priplavala podoba velike, rjasto rjave, misteriozne knjige o astronomiji. Čeprav nisem razumel večine stvari, o katerih je govorila, je imela tista knjiga povsem drug, prikrit namen – pustil sem jo ležati naokoli, da so jo lahko videle privlačne prijateljice moje sestre, v upanju, da jih bom fasciniral s svojo prezgodnjo zrelostjo. Njihovi trepljaji po glavi ter občasni objemi in poljubčki so bili prav čudoviti. Nisem vedel, da je tudi Jerry opazil to knjigo – bil je nenamerna žrtev, ki jo je zadel prijateljski ogenj.

Jerry mi je povedal, da čeprav sem v najinih šahovskih dvo bojih v glavnem zmagoval, nisem znal športno prenesti poraza: po koncu enega šahovskega maratona, v katerem je Jerry zmagal, ker se je v končnici boril kot lev, sem začel kuhati mulo in vztrajal, da mora igrati še z mojim očetom. In tudi je. Naslednjo nedeljo je prišel k meni in potolkel še očeta, čeprav je sam verjel, da ga je moj oče pustil zmagati.

Ob tej anekdoti mi je vzelo sapo. Imel sem dober, četudi zadržan odnos s svojim očetom, vendar si ne znam predstavljati, da bi se bil obrnil nanj, naj se Jerryju maščuje za moj poraz. Po mojem pomnjenju me je oče naučil igrati šah, vendar sem ga že pri enajstih letih rutinsko premagoval in si iskal močnejše nasprotnike, še zlasti v njegovem bratu, mojem stricu Abu.

Vedno sem kahal neizrečeno zamero do očeta, ker se nikoli, niti enkrat ni postavil po robu materi. Ko me je mati dolga leta omalovaževala in kritizirala, ji moj oče nikoli ni nasprotoval. Nikoli ni stopil na mojo stran. Bil sem razočaran nad njegovo pasivnostjo, nad njegovo nemoškostjo. Zato me je tole zbegalo: kako neki bi se lahko obrnil na očeta, da bi popravil moj poraz z Jerryjem? Morda mi je ponagajal spomin. Morda sem bil bolj ponosen nanj, kot sem mislil.

Ta možnost je dobila veljavo, ko je Jerry nadaljeval z opisovanjem lastne življenjske odisejane. Njegov oče ni bil uspešen